

ลีลาการแสดงซินโฟเนียของเจ.เอส.บาค โดย นิชิสา ทรัพย์สินอำนวย
PERFORMANCE PRACTICE ON J.S. BACH'S SINFONIAS BY NISHISA SUPSINAMNUAY

นิชิสา ทรัพย์สินอำนวย*

ศศิ พงศ์สรายุทธ**

บทคัดย่อ

ซินโฟเนียของเจ.เอส. บาค เป็นบทเพลงสำหรับเครื่องดนตรีประเภทคีย์บอร์ดในยุคบาโรก มีทั้งหมด 15 บทเพลง โดยการแสดงชุดนี้มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาทักษะด้านการบรรเลงเปียโนในลักษณะดนตรีแบบหลายแนวเสียง และเพื่อศึกษาลีลาการบรรเลงเปียโนในเทคนิคต่าง ๆ ที่สำคัญของบทเพลงซินโฟเนีย ตลอดจนการวางแผนทางการฝึกซ้อมและวิธีการแก้ไขปัญหาที่พบ ทั้งนี้ในการแสดงได้มีการอธิบายประกอบการแสดงเพื่อให้ผู้ฟังมีความเข้าใจในบทเพลงมากขึ้น

ในส่วนของการแสดงได้คัดเลือกบทเพลงซินโฟเนียที่น่าสนใจจำนวน 11 บทเพลง โดยนำเสนอหัวข้อที่น่าสนใจมา 4 หัวข้อคือ Motif, Voicing, Ornamentation และ Memorizing ซึ่งประกอบด้วย (1) Sinfonia No.11 in G minor (2) Sinfonia No.6 in E major (3) Sinfonia No.9 in F minor (4) Sinfonia No.3 in D major (5) Sinfonia No.4 in D minor (6) Sinfonia No.5 in E-flat major (7) Sinfonia No.8 in F major (8) Sinfonia No.10 in G major (9) Sinfonia No.14 in B-flat major (10) Sinfonia No.13 in A minor (11) Sinfonia No.15 in B minor

การแสดงในครั้งนี้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2560 เวลา 14.00 น. ณ ห้องแสดงดนตรีรังสรรค์ (Tongsuang's Studio) ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 54/1 ถนนสุขุมวิทซอย 3 กรุงเทพมหานคร การแสดงทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

คำสำคัญ: เปียโน / ซินโฟเนีย / ลีลาการแสดง

Abstract

J.S. Bach's Sinfonia is a Baroque's keyboard music set that consists of 15 pieces. This Performance Practice on Bach's Sinfonia Recital aimed to enhance the polyphony performing skills, and to understand specifically more about both performing style and techniques of the Sinfonia. Additionally, this research study presented the guideline to practice and the solutions to possible obstructions with the detailed explanation for audience's better understanding.

In the recital, 11 pieces of the Sinfonia were selected to analyse and interpret. Then, they were presented in 4 interesting topics; Motif, Voicing, Ornamentation, and Memorizing. (1) Sinfonia No.11 in G minor (2) Sinfonia No.6 in E major (3) Sinfonia No.9 in F minor (4) Sinfonia No.3 in D major (5) Sinfonia No.4 in D minor (6) Sinfonia No.5 in E-flat major (7) Sinfonia No.8 in F major (8) Sinfonia No.10 in G major (9) Sinfonia No.14 in B-flat major (10) Sinfonia No.13 in A minor (11) Sinfonia No.15 in B minor.

The master recital took place at the Tongsuang's Studio on Thursday, 30th March, 2017 at 2:00 PM. The recital time is approximately one hour.

Keywords: Piano / Sinfonia / Performance Practice

* นิสิตระดับปริญญาโทบัณฑิต หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาดุริยางคศิลป์ สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ตะวันตก คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pp.pearry@gmail.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาดุริยางคศิลป์ สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ตะวันตก คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, pongasasi@yahoo.com

บทนำ

การแสดงซินโฟเนียของเจ.เอส. บาคในครั้งนี้ จำเป็นต้องศึกษาและค้นคว้าอย่างละเอียดโดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติของผู้ประพันธ์ ซินโฟเนีย ดนตรีหลายแนวเสียง เครื่องดนตรีประเภทคีย์บอร์ดในยุคบาโรก และลีลาการบรรเลงบทเพลงสำหรับคีย์บอร์ดในยุคบาโรก รวมถึงการวิเคราะห์เทคนิคในการประพันธ์เพลงและวิธีการฝึกซ้อม เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญประกอบการแสดง ทำให้เข้าใจถึงดนตรี และเปิดการแสดงให้เป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบมากที่สุด

ในโปรแกรมการแสดงซินโฟเนีย ได้แบ่งหัวข้อที่น่าสนใจของเทคนิคต่าง ๆ เช่น Motif ,Voicing, Ornamentation และ Memorizing โดยยกตัวอย่างบทเพลงซินโฟเนียให้สอดคล้องกับหัวข้อที่กำหนดไว้ 11 บทเพลง การเลือกหัวข้อเทคนิคที่น่าสนใจนั้น มาจากความต้องการที่จะนำเสนอบทเพลงซินโฟเนียซึ่งมีลักษณะดนตรีคล้ายกันทั้งหมด โดยทำอย่างไรให้มีความแตกต่างหรือมีการดึงดูดให้ผู้ฟังมีความสนใจในการแสดง จึงเริ่มจากการวิเคราะห์บทเพลงทั้งหมดก่อน จากนั้นแบ่งหัวข้อที่น่าสนใจของเทคนิคต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับบทเพลง สุดท้ายเลือกบทเพลงของแต่ละบทมาลงหัวข้อ โดยแต่ละหัวข้อจะมีบทเพลงประมาณ 2-3 บทเพลง การแบ่งหัวข้อเพื่อทำให้การแสดงมีการอธิบายและยกตัวอย่างให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการแสดง

ผู้แสดงมีวัตถุประสงค์หลักในการแสดง ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในการบรรเลงเปียโน
2. เพื่อศึกษาสไตล์ดนตรีในยุคบาโรกและเทคนิคต่าง ๆ ที่นิยมใช้
3. เผยแพร่ผลงานลีลาการแสดงดนตรีแบบหลายแนวเสียงให้แก่ผู้สนใจ
4. เพื่อรวบรวมข้อมูลและวรรณกรรมทางด้านดนตรี ด้านประวัติของผู้ประพันธ์ เทคนิคการบรรเลง และวิธีการซ้อม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เลือกบทเพลงสำหรับการแสดง
2. ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และอาจารย์วิชาทักษะดนตรีด้านเปียโน
3. ศึกษาและหาข้อมูลเกี่ยวกับบทเพลงที่ใช้แสดง
4. วางแผนการซ้อมให้เหมาะสม
5. เข้าเรียนกับอาจารย์ผู้สอนอย่างสม่ำเสมอ
6. กำหนดวัน เวลา และสถานที่การแสดง
7. ทำสูจิบัตรและโปสเตอร์สำหรับการแสดง
8. ฝึกซ้อมเสมือนแสดงจริง ณ สถานที่จัดแสดง
9. วิเคราะห์ผลการวิจัยและสรุปผลเป็นรูปเล่ม

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้แสดงความสามารถลีลาการแสดงเปียโนสู่สายตาของสาธารณชน
2. ได้พัฒนาการฝึกเพลงในลักษณะโพลีโฟนี ซึ่งเป็นเนื้อดนตรีที่สำคัญของบทประพันธ์เพลงในยุคบาโรก
3. การศึกษาเพลงในยุคบาโรกจะมีเอกลักษณ์สำคัญบางอย่าง เช่น Ornamentation ทำให้เราได้ศึกษาถึงที่มาและชนิดของ Ornamentation ที่ใช้ในยุคบาโรกไปด้วย

4. ได้ศึกษาหาข้อมูลในเชิงลึก รวมทั้งวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับซินโฟเนียของบาค เพื่อให้เข้าใจในบทเพลงและสามารถวิเคราะห์บทเพลงออกมาได้อย่างสมบูรณ์แบบ
5. ได้เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมการแสดงดนตรีคลาสสิก เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงคุณค่าและดำรงอยู่ต่อไป

บทเพลงที่ทำการวิเคราะห์และแนวทางการฝึกซ้อม

Sinfonia No.3 in D major, BWV 789

Sinfonia บทที่ 3 อยู่ในกุญแจเสียง D major อัตราความเร็วจังหวะ 4/4 โครงสร้างของทำนองหลักประกอบด้วย ทำนองเอก 2 ห้องครึ่ง เราสามารถแบ่งทำนองเอกได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ทำนองเอกมีลักษณะโน้ตเรียงขาขึ้น 3 ตัว ต่อด้วยโน้ตขึ้นคู่ 6 และโน้ตขึ้นคู่ 2 ขาลงต่อกันโดยใช้โน้ตเชบิต 2 ขึ้นสลับกับโน้ตเชบิต 1 ขึ้น ต่อมากลุ่มที่ 2 ทำนองเอกมีลักษณะโน้ตเรียงขาลง 4 ตัว 2 ชุด มีโน้ตเทิร์น (Turn) 4 ตัว ขึ้นก่อนจบด้วยโน้ตเรียงขาขึ้น 4 ตัว โดยโน้ตกลุ่มนี้ใช้โน้ตเชบิต 2 ขึ้นทั้งหมด ยกเว้นตัวสุดท้ายใช้โน้ตตัวดำ (ณัชชา พันธุ์เจริญ, 2554)

ดังนั้นทำนองเอกกลุ่มที่ 1 เริ่มที่ห้องที่ 1 เป็นตอนนำเสนอ แนวเสียงที่ 1 เข้ามาในแนวเสียงสูงด้วยโน้ต F# ซึ่งเป็นโน้ตมีเดียของกุญแจเสียง D major ต่อด้วยทำนองเอกกลุ่มที่ 2 ในห้องที่ 2 จังหวะที่ 3 และจบทำนองเอกด้วยโน้ต A ซึ่งเป็นโน้ตโดมีนันท์ของกุญแจเสียง D major ในห้องที่ 3 จังหวะที่ 3 จากนั้นแนวเสียงที่ 2 เข้ามาทำนองเดียวกันกับแนวเสียงที่ 1 ในห้องที่ 3 จังหวะที่ 3 ในแนวเสียงกลาง แต่เปลี่ยนระดับเสียงโดยใช้โน้ตขึ้นคู่ห้าแทนระดับเสียงเดิม ตามด้วยแนวเสียงสุดท้ายเข้ามาทำนองเดียวกันกับแนวเสียงที่ 1 ในห้องที่ 6 ในแนวเสียงต่ำ แต่ต่างระดับเสียงกัน 2 ช่วงคู่แปด จบการเสนอทำนองเอกครบทั้งสามแนวเสียง

เข้าสู่ช่วงกลางของบทเพลง ซึ่งเป็นช่วงของการนำเสนอทำนองเอกด้วยการเปลี่ยนกุญแจเสียงไปยังกุญแจเสียงต่าง ๆ เราจึงกำหนดให้ช่วงนี้เป็นตอนพัฒนา ในบทนี้เริ่มเปลี่ยนกุญแจเสียงในห้องที่ 10 ไปกุญแจเสียง B minor ซึ่งเป็นกุญแจเสียงร่วม (Relative key) ของ D major จากนั้นไปกุญแจเสียง D minor, G major และมีการเปลี่ยนกุญแจเสียงไปมาจนถึงห้องที่ 23 (ปานใจ จุฬาพันธุ์, 2551)

จากนั้นเข้าสู่ตอนสุดท้ายของเพลงคือ ตอนย้อนความ โดยบทนี้มีความยาวตอนย้อนความ 3 ห้อง บาคได้นำทำนองเอกกลับมาในกุญแจเสียงเดิมคือ กุญแจเสียง D major ในห้องที่ 23 จังหวะที่ 3 ในแนวเสียงสูงและจบด้วยโน้ต D ซึ่งเป็นโน้ตโทนิคของกุญแจเสียง D major (ศศิ พงศ์สรายุทธ, 2553)

ตัวอย่างทำนองเอกของ Sinfonia No.3 in D major, BWV 789

วิธีการฝึกซ้อมซินโฟเนียบทที่ 3 สามารถแบ่งเป็น 2 หัวข้อหลักดังนี้

1. ปัญหาที่พบในบทเพลง

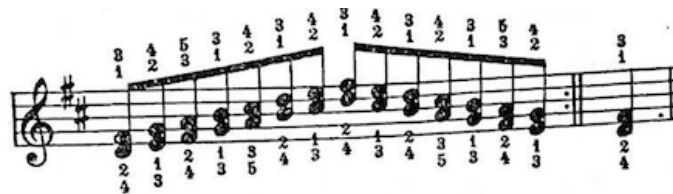
- 1.1 ยกตัวอย่างในห้องที่ 5 มีโน้ตขั้นคู่ 3 ที่ต้องเล่นพร้อมกันอย่างต่อเนื่อง ด้วยอัตราจังหวะที่เร็วทำให้เล่นโน้ตไม่ทัน หรือบางครั้งลดอัตราจังหวะเองโดยไม่รู้ตัว
- 1.2 เทคนิคโน้ตขั้นคู่ โดยเฉพาะโน้ตขั้นคู่ 6 และโน้ตขั้นคู่ 7 ต้องกระโดดโน้ต

2. วิธีแก้ปัญหา

2.1 ตัวอย่างแบบฝึกหัดที่สามารถใช้ฝึกซ้อม “Marie Prentner: Leschetizky’s Fundamental Principles of Piano Technique” ในหัวข้อโน้ตขั้นคู่ 3 ในกุญแจเสียง D major โดยการเล่นให้ใช้นิ้วตามที่แบบฝึกหัดกำหนดและมีวิธีฝึกซ้อมดังนี้

- กำหนดให้ใช้อัตราความเร็วด้วยเครื่องจับจังหวะ (Metronome) อยู่ในระดับ 80 ของค่าโน้ตตัวดำ เราจะเริ่มจากอัตราความเร็วที่ช้าก่อนจากนั้นค่อย ๆ เพิ่มอัตราความเร็วไปจนถึงระดับ 120 ของค่าโน้ตตัวดำ (Ferguson, 1975)
- ในส่วนการคุมลักษณะเสียง (articulation) ควรฝึกซ้อมทั้งเสียงสั้นและเสียงยาว เริ่มฝึกซ้อมแบบเสียงสั้นก่อน 2 รอบ แล้วสลับเป็นฝึกซ้อมแบบเสียงยาว 2 รอบในแต่ละกุญแจเสียง ทั้งนี้ทั้งนั้นจำนวนรอบที่ซ้อมขึ้นอยู่กับการเล่นได้คล่องของผู้ซ้อมเป็นหลัก สามารถเพิ่มหรือลดจำนวนรอบได้ การฝึกซ้อมแบบสั้นมีผลทำให้สร้างความแข็งแรงกับกล้ามเนื้อ (Donington, 1982)

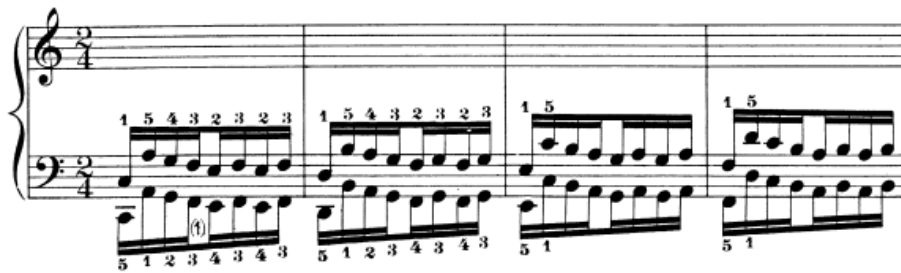
ตัวอย่าง Marie Prentner: Leschetizky’s Fundamental Principles of Piano Technique (ขั้นคู่ 3 ในกุญแจเสียง D major)

2.2 ตัวอย่างแบบฝึกหัดที่สามารถใช้ฝึกซ้อม Hanon: The Virtuoso-Pianist No. 10 เป็นแบบฝึกหัดฝึกโน้ตขั้นคู่ 2, 6 และโน้ตเรียง ซึ่งค่อนข้างตรงกับทำนองเอกของบทนี้ วิธีฝึกซ้อมมีดังนี้

- กำหนดให้ใช้อัตราความเร็วด้วยเครื่องจับจังหวะ (Metronome) อยู่ในระดับ 70 ของค่าโน้ตตัวดำ เราจะเริ่มจากอัตราความเร็วที่ช้าก่อนจากนั้นค่อย ๆ เพิ่มอัตราความเร็วไปจนถึงระดับ 100 ของค่าโน้ตตัวดำ
- ในส่วนการคุมลักษณะเสียง (articulation) ควรฝึกซ้อมทั้งเสียงสั้นและเสียงยาว เริ่มฝึกซ้อมแบบเสียงสั้นก่อน 2 รอบ แล้วสลับเป็นฝึกซ้อมแบบเสียงยาว 2 รอบในแต่ละกุญแจเสียง ทั้งนี้ทั้งนั้นจำนวนรอบที่ฝึกซ้อมขึ้นอยู่กับการเล่นได้คล่องของผู้ซ้อมเป็นหลัก สามารถเพิ่มหรือลดจำนวนรอบได้ การฝึกซ้อมแบบสั้นมีผลทำให้สร้างความแข็งแรงกับกล้ามเนื้อ (Bach, 1949)

ตัวอย่าง Hanon: The Virtuoso–Pianist No.28

ผลสรุปการดำเนินการวิเคราะห์

1. การคัดเลือกบทเพลง

การคัดเลือกบทเพลง ผู้แสดงต้องการนำเสนอลีลาการแสดงพร้อมทั้งอธิบายประกอบ มีความประสงค์จะเล่นเพลงชุดเพื่อเป็นเนื้อเรื่องเดียวกัน โดยบทเพลงจะพิจารณาถึงความเหมาะสมแก่การนำมาแสดงในระดับปริญญาโทบัณฑิตด้วย

สำหรับบทเพลงที่จะแสดงคัดเลือกมาจากซันโฟเนียของเจ.เอส.บาค 11 บทเพลง จากทั้งหมด 15 บทเพลงซันโฟเนียเป็นบทเพลงที่มีลักษณะดนตรีหลายแนวเสียง มีอีกชื่อเรียกหนึ่งว่า Three - Part Invention เป็นบทเพลง สอดประสานทำนอง 3 แนวเสียง

ผู้แสดงแบ่งการแสดงเป็นหัวข้อที่น่าสนใจดังนี้

1. Motiff
 - Sinfonia No.11 in G minor
 - Sinfonia No.6 in E major
 - Sinfonia No.9 in F minor
2. Voicing
 - Sinfonia No.3 in D major
 - Sinfonia No.4 in D minor
3. Ornamentation
 - Sinfonia No.5 in E flat major
 - Sinfonia No.8 in F major
4. Memorizing
 - Sinfonia No.10 in G major
 - Sinfonia No.14 in B flat major
 - Sinfonia No.13 in A minor
 - Sinfonia No.15 in B minor

1. การเตรียมความพร้อมการแสดงซันโฟเนีย

1. ศึกษาและวิเคราะห์บทเพลงเพื่อทำความเข้าใจลักษณะของบทเพลง
2. บริหารเวลาซ้อมเปียโนให้มีคุณภาพ
3. เข้าเรียนเปียโนกับอาจารย์ผู้สอนอย่างสม่ำเสมอ

4. หาข้อมูลสำหรับการอธิบายประกอบการแสดงซินโฟเนีย
5. ส่งข้อมูลให้อาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
6. ในส่วนการอธิบายประกอบการแสดง ฝึกซ้อมการพูดให้มีน้ำเสียงชัดเจน แบ่งวรรคประโยค และการหายใจ ให้ถูกต้อง
7. ฝึกซ้อมการแสดงซินโฟเนียทั้งโปรแกรม ณ สถานที่จริงเพื่อให้ผู้แสดงมีความคุ้นเคย
8. ทำสูจิบัตรและโปสเตอร์ ผู้แสดงต้องเตรียมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติผู้แสดง โปรแกรมเพลง และประวัตินักประพันธ์เพลงเพื่อใช้ในการแสดง

2. วิธีการแสดงซินโฟเนีย

1. ผู้แสดงกำหนดการแสดงและรูปแบบการแสดง โดยการบรรเลงสลับกับการอธิบายประกอบการบรรเลงทีละหัวข้อ
2. ผู้แสดงบรรเลงบทเพลงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้ประพันธ์เพลง
3. ผู้แสดงถ่ายทอดอารมณ์บทเพลงและการอธิบาย ตามลำดับรายการการแสดงตั้งแต่ต้นจนจบ
4. ผู้แสดงแต่งกายให้เหมาะสมกับสถานที่การแสดง

3. การแสดงเดี่ยวเปียโน

ผู้แสดงได้ทำการแสดงทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง โดยไม่มีการพักแสดง ลำดับการแสดงเรียงตามสูจิบัตร

4. วัน เวลาและสถานที่แสดง

การแสดงในครั้งนี้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2560 เวลา 14.00 น. ณ ห้องแสดงดนตรีธรรมสง (Tongsuang's Studio) ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 54/1 ถนนสุขุมวิทซอย 3 กรุงเทพมหานคร

ข้อเสนอแนะ

1. การเตรียมตัวของผู้แสดง

ความสำเร็จในการแสดงคือจัดสรรเวลาในการเตรียมตัวและฝึกซ้อมให้เหมาะสม การเข้าเรียนกับอาจารย์ผู้สอนเปียโนอย่างสม่ำเสมอ และการเข้าพบกับอาจารย์ที่ปรึกษาสำหรับเรื่องการแสดง การพูดหน้าเวที เพื่อให้มีทักษะและความเข้าใจในการซ้อมบทเพลงมากยิ่งขึ้น ทำทุกอย่างด้วยความตั้งใจ และมีสมาธิกับบทเพลงที่ซ้อมอยู่ทุกครั้ง นอกจากนี้ผู้แสดงควรพักผ่อนให้เพียงพอก่อนการแสดง เพื่อให้มีความพร้อมที่สมบูรณ์ ของสภาวะทางร่างกายและจิตใจในการออกแสดง

2. การคัดเลือกบทเพลง

การคัดเลือกบทเพลงคำนึงถึงความน่าสนใจของบทเพลงที่จะนำมาแสดง โดยทักษะของบทเพลงต้องอยู่ในระดับปริญญาโทบัณฑิต

3. การจัดสถานที่และเครื่องดนตรี

ผู้แสดงควรเข้าไปตรวจสอบสถานที่แสดงล่วงหน้าโดยเฉพาะเรื่องคุณภาพของระบบเสียง เวที และการจัดวางเปียโน ควรหาเวลาฝึกซ้อมกับเปียโนที่ใช้ในการแสดงจริงเพื่อสร้างความคุ้นเคยและความมั่นใจ

4. การเตรียมการและจัดการด้านอื่น ๆ

- ควรติดต่อขอใช้สถานที่ล่วงหน้าอย่างน้อย 2 เดือน
- ควรเรียนเชิญคณะกรรมการและแขกผู้มีเกียรติล่วงหน้าอย่างน้อย 1 เดือน
- ควรประชาสัมพันธ์ล่วงหน้าอย่างน้อย 1 เดือน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ปานใจ จุฬาพันธุ์. 2551. *วรรณกรรมเพลงเปียนโน 1*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฏชา พันธุ์เจริญ. 2554. *พจนานุกรมศัพท์ดุริยางคศิลป์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกศกะรัต.
- ศศิ พงศ์สรายุทธ. 2553. *ดนตรีตะวันตกยุคบาโรกและยุคคลาสสิก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Donington, R. 1982. *Baroque Music: Style and Performance*. NeW York: W.W. Norton & Company.
- Bach, C.P.E. 1949. *Easy on the True Art of Playing Keyboard Instruments*. By William J. Mitchell. NeW York: W.W. Norton & Company.
- Ferguson, H. 1975. *Keyboard Interpretation from the 14th to the 19th century*. New York: Oxford University Press.